

УДК 347.131

Т.М. АЛФЬОРОВА, канд. юрид. наук,
ВНПЗ «Дніпропетровський гуманітарний
університет»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Ключові слова: строки в цивільному праві, класифікація строків, імперативні строки, диспозитивні строки, загальні строки, спеціальні строки, строки здійснення цивільних прав, строки виконання цивільних обов'язків, строки захисту цивільних прав

За сучасних умов спостерігається зростання кола суспільних відносин, що регулюються цивільним правом та, відповідно, розширення меж цивільно-правового регулювання діяльності, що складається в різних сферах суспільного життя. Характерною особливістю цивільних правовідносин є те, що вони виникають, тривають, змінюються та припиняються у часі. Проблема часу в цивільному праві ще не досліджена в повному обсязі. Це призводить до ускладнення встановлення та застосування всіх видів параметрів функціонування цивільних правовідносин, в тому числі строків.

Проблема класифікації строків у цивільному праві досліджувалась в роботах Т. Вахоневої, Є. Горювця, Г. Лаптуна, В. Луця, Н. Майданника, В. Підвисоцького, Н. Токар, Б. Фокія, Н. Фрідмана, О. Шовкової та ін. Однак, незважаючи на існуючі дослідження, серед науковців продовжуються дискусії щодо існуючих підстав для класифікації строків в цивільному та віднесення конкретного строку до відповідної підстави. Тому мета статті полягає у диференціації строків за різними критеріями та встановлення юридичного значення запропонованих класифікацій у правозастосуванні.

При класифікації цивільно-правових строків можна брати за основу різні підстави: способи їх встановлення, тривалість, способи відліку, призначення та інші.

За способами встановлення розрізняють строки: 1) встановлені у законах (наприклад, за ст.43 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування; 2) встановлені у підзаконних нормативно-правових актах (наприклад, у Постанові Ради Міністрів УРСР «Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Україні» поряд з іншими вимогами встановлені строки проживання у населеному пункті, необхідні для взяття на облік) [1]; 3) встановлені адміністративними актами (наприклад, місячним планом перевезення вантажів визначається строк дії зобов'язання залізниці з надання перевізних засобів, а вантажовідправника – з пред'явлення вантажів до перевезення протягом календарного місяця); 4) встановлені рішеннями суду (наприклад, за рішенням суду дається відстрочення виселення наймача з жилої площі на три місяці); 5) встановлені іншими органами, на які державою покладені функції по захисту суб'єктивних цивільних прав; 6) встановлені угодами, договорами учасників цивільних правовідносин [2, с.192].

За можливістю бути зміненими за згодою сторін слід розрізняти: 1) імперативні; 2) диспозитивні цивільно-правові строки [3, с.382].

Т.В. Вахонева також виділяє ще й третій вид строків за цією підставою класифікації – імперативно-диспозитивні [4, с.44].

Імперативними називаються такі строки, які не можуть бути змінені по погодженню сторін. Це, перш за все строки позовної давності (відповідно до ст.259 ЦК України вони можуть бути лише збільшені) та строки набувальної давності.

Диспозитивними вважаються строки, які хоч і передбачені законом, але можуть бути змінені за погодженням сторін (наприклад, строки в орендних відносинах). У деяких випадках закон встановлює лише мінімальний або максимальний строк для здійснення пев-

них дій. Разом з тим учасникам таких правовідносин надається право відповідно цей строк збільшити або зменшити. Останні строки за своїм характером є імперативно-диспозитивними.

За ступенем (характером) визначення цивільно-правові строки, як правило, поділяються на: визначені та невизначені.

На думку Р.О. Стефанчука, за ступенем (характером) визначеності строки поділяються на три види: абсолютно визначені, відносно визначені, невизначені [5, с.108].

Також у межах даної класифікації Т.М. Вахонєва пропонує поруч з визначеними та невизначеними виділяти окремо абстрактні строки [4, с.40]. Вважаємо, що за змістом вони співпадають із відносно визначеними строками, на які наголошує Р.О. Стефанчук.

У тих випадках, коли чітко встановлюється тривалість відрізка часу – день, місяць, рік, з яким пов'язуються юридичні наслідки – строк називається визначеним. Невизначені строки мають місце у разі, якщо за законом чи договором взагалі не встановлено будь-якого часового орієнтиру, хоча й передбачено, що відповідні цивільні правовідносини мають часові межі. Наприклад, деякі договори може бути укладено безстроково, але зрозуміло, що такі цивільні правовідносини, все ж таки, колись припиняться (наприклад, строк повернення боргу «за першою вимогою»).

В подальшому дані строки, як правило, уточнюються (наприклад, у ст.763 ЦК України зазначається, що договір найму укладається на строк, встановлений договором).

При встановленні невизначених строків нормативні акти дуже часто містять таку термінологію, як «одночасно», «своєчасно», «тривалий час» тощо [6, с.470]. Вважаємо, що таке визначення строків вимагає свого роз'яснення. Юрисдикційні органи в процесі правозастосовчої діяльності використовують практику таких понять, які вже сформувалися, звичне розуміння виразів мови закону [7, с.8]. Необхідні роз'яснення з приводу застосування даних цивільних строків надають Верховний Суд України, Вищий господарський суд України.

Відносно визначені строки, або як абстрактні характеризуються меншою точністю і вказують лише приблизні орієнтири [5, с.108], наприклад, «у розумний строк», «у строк, необхідний для виконання», «негайно» тощо.

За ступенем загальності (поширення) цивільно-правові строки можна класифікувати на: загальні та скорочені або спеціальні [5, с.108].

Загальними зазвичай називають строки, у межах яких діють договори або основні періоди їх виконання, або такі, що мають юридичне значення для великої групи суб'єктів цивільного права, наприклад 18 років – вік повноліття. Спеціальні строки, на відміну від загальних, у нормативних актах встановлюються різної тривалості і лише як винятки із загального правила і діють лише у випадках, що передбачені в законі.

Класифікація строків за призначенням, на нашу думку, має найбільш вагоме практичне значення, яке полягає, насамперед, у тому, що надає можливість розмежувати їх. Таке розмежування свідчить про те, що до строків здійснення цивільних прав не можуть, наприклад, застосовуватися положення позовної давності, а саме: норми про переривання, зупинення та відновлення позовної давності. Основне призначення строків здійснення цивільних прав полягає у забезпеченні уповноваженим особам реальних можливостей використання існуючих у них прав. Строки захисту, в свою чергу, встановлені для відновлення порушеного права.

За даним критерієм строки поділяються на: строки здійснення цивільних прав; строки виконання цивільних обов'язків; строки захисту цивільних прав.

Відома дослідниця цивілістичних строків Н. Фрідман виокремлює такі їх види: організаційні строки, тобто строки, в межах яких повинні розпочинатися, здійснюватися або завершуватися дії з формування цивільних правовідносин; строки, пов'язані з визначенням правового положення суб'єктів у цивільному праві; матеріально-правові строки, до яких входять строки існування і здійснення абсолютних прав і строки існування і здійс-

нення відносних (зобов'язальних) прав; строки захисту порушених суб'єктивних прав.

У межах цих видів цивільних строків Н. Фрідман виокремлює зупиняючі строки, які в цілому відносяться до правовідносин третьої групи. В межах строків існування (здійснення) зобов'язальних прав автор називає гарантійні строки, а до четвертої групи відносить претензійні та позовні строки [8, с.13].

Організаційні строки є цікавою категорією строків у цивільному праві. Виходячи із дослідження цього виду строків, зробленого Н. Фрідман, слід додати, що ці строки виникають та існують у межах організаційних цивільно-правових відносин. Сутність цих відносин досліджувалася багатьма вченими-цивілістами ще за радянських часів. Організаційні правовідносини, на думку О. Красавчикова, складаються з організаційно-утворюючих, організаційно-делегуючих, організаційно-контрольних та організаційно-інформаційних відносин [9, с.163].

До організаційно-утворюючих відносин належать відносини, які характеризуються тим, що в результаті становлення та реалізації цих відносин відбувається зав'язка, а в певних випадках і наступний розвиток майново-правових відносин. До числа таких відносин слід віднести зобов'язання з укладення всіх видів договорів, а також зобов'язання з укладення договору поставки, підяду на капітальне будівництво, на виконання проектно-пошукових робіт тощо.

До організаційно-делегуючих відносин слід віднести правовідносини, пов'язані з наданням повноважень певним особам для здійснення певних дій від імені інших осіб. Це, насамперед, відносини з обрання керівного органу юридичної особи, яка є учасником цивільних правовідносин, відносини з видачі або відклику довіреності тощо.

Організаційно-контрольні відносини характеризуються тим, що права, які в них містяться, падають можливість одному суб'єкту цивільного права контролювати дії іншого суб'єкта, який перебуває з першим у певних цивільно-правових відносинах. До таких відносин може

бути віднесене право замовника здійснювати контроль та технічний нагляд за відповідністю обсягів, вартості та якості виконуваних за певним договором робіт, правомочності проектних організацій з авторського нагляду тощо.

Організаційно-інформаційні відносини зводяться до того, що в силу цивільних організаційних прав та обов'язків сторони майнового правовідношення зобов'язані обмінюватися певного роду інформацією. Реалізація організаційно-інформаційного відношення створює певні умови для розвитку основного зв'язку. Прикладом таких відносин є обов'язок підрядника своєчасно попередити замовника про обставини, які стосуються строку придатності та якості товару та робіт, обов'язок повідомлення доручителя про виконання кредитором обов'язків за договором тощо.

Розглянуті нами правовідносини здійснюються в межах певних строків, які і є організаційними для кожного конкретного правовідношення. Але слід звернути увагу на те, що всі розглянуті відносини перебувають у певному взаємозв'язку з іншими неорганізаційними майновими та особистими немайновими цивільними правовідносинами, які є строками здійснення цивільних прав, виконання цивільних обов'язків або строками захисту. Цей зв'язок виявляється у тому, що, по-перше, організаційно-правові відносини, так би мовити, обслуговують інші цивільні правовідносини, вони не є «самоціллю», а представляють собою певний організаційно-правовий засіб, що використовується сторонами з метою упорядкування своїх основних (майнових чи особистих немайнових) відносин; по-друге, цей зв'язок за своїм змістом та спрямованістю може бути неоднаковим. В одних випадках організаційні відносини є організаційною передумовою формування, зміни чи ліквідації того чи іншого правовідношення, а в інших – організаційно-правове відношення є одним із елементів існуючого цивільно-правового відношення [9, с.165].

Під строками здійснення цивільних прав слід розуміти строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді і зобов'яз-

заний) власноруч реалізувати належне йому право або вимагати здійснення певних дій з реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи. До строків здійснення цивільних прав, на думку З. Ромовської, належать: строки здійснення даного суб'єктивного права; присікальні строки; гарантійні строки; претензійні строки [6, с.476].

Р.О. Стефанчук строки виконання суб'єктивних цивільних обов'язків поділяє на загальні та проміжні. Загальний строк охоплює собою весь строк виконання обов'язків, а проміжний – строк, у продовж якого має бути виконано певний етап цього обов'язку, наприклад, під час здійснення поставки може бути додатково встановлено строк щодо поставки кожної з партій продукції [5, с.110].

А от укладачі коментарю до Цивільного кодексу України дані строки виділяють в окрему групу за способами визначення, а саме – строки, які визначаються:

1) календарною датою (наприклад, строк повернення боргу);

2) певним періодом часу (наприклад, поставка продукції – поквартальна, помісячна);

3) вказівкою на подію, яка неодмінно має настати (наприклад, настання навігації – за договором перевезення водним транспортом: кожного року неможливо визначити конкретну дату настання цієї події) [10, с.253].

Під строками захисту цивільних прав розуміють строки, надані вповноваженій особі для звернення до компетентних державних або громадських органів з вимогою примусового здійснення та захисту свого права. Такими є строки позовної давності [11, с.14].

Також, класифікацію строків можна провести за правовими наслідками. За цією класифікацією строки поділяються на:

– правостановлюючі або правостворюючі.

Це строки, з якими пов'язане виникнення правовідносин або окремих прав та обов'язків. Так, саме з досягненням особою повноліття (18 років) законодавець пов'язує виникнення цивільної дієздатності в повному обсязі, що дає можливість самостійно набувати та здійснювати конкретні цивільні права;

– правоприпиняючі. Це строки, з перебігом яких законодавець пов'язує припинення певних правовідносин, окремих прав та обов'язків. Так, після закінчення певного часу кредитор втрачає право звернутися з вимогою до поручителя [9, с.252].

Таким чином, неоднаковість строків, що регулюються цивільним правом, зумовлює потребу їх класифікації. Строки у цивільному праві групуються за різними критеріями: за підставами становлення (строки, які визначаються законом чи підзаконними нормативно-правовими актами, адміністративним актом, договором, рішенням суду); за ступенем самостійності учасників цивільних правовідносин (імеративні, диспозитивні, імперативно-диспозитивні); за розподілом обсягу прав та обов'язків (загальні, спеціальні); за правовими наслідками (правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі); за характером визначеності (абсолютно визначені, відносно визначені, невизначені); за цільовим призначенням (строки здійснення, виконання та захисту цивільних прав).

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Україні»: від 11.12.1984 р., № 470 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/470-84-%D0%BF>.

2. Харитонов Е. О. Гражданское право Украины : учебник / Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А. – Х. : Одиссей, 2004. – 192 с.

3. Цивільне право України: Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. 1. Загальна частина. – С. 382.

4. Вахонєва Т. Поняття та юридична природа строків (термінів) за новим цивільним законодавством України / Вахонєва Т. // Право України. – 2003. – № 12. – С. 44.

5. Цивільне право України : навчальний посібник / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозинська,

С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Прецедент, 2005. – 108 с.

6. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник / Ромовська З. – К. : Атіка, 2005. – 470 с.

7. Фридман Н. П. Сроки в гражданском праве : учеб. пособие / Фридман Н. П. – М. : Всесоюзный юридический заочный институт, 1986.

8. Фридман Н. П. Сроки в гражданском праве / Фридман Н. П. ; отв. ред.: В. А. Рясен-

цев. – М. : ВЮЗИ, 1986. – 68 с.

9. Красавчиков О. А. Организационные гражданско-правовые отношения: Антология уральской цивилистики. 1925–1989 / Красавчиков О. А. – М. : Статут, 2001. – 198 с.

10. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Харитонова Є. О. – Х. : Одиссей, 2006. – 253 с.

11. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / Грибанов В. П. – М. : Российское право, 1992.

Алфьорова Т. М. Деякі питання класифікації строків у цивільному праві / Т. М. Алфьорова // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 5–9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_3.pdf

Визначено та проаналізовано диференціацію строків за підставами встановлення, за ступенем самостійності учасників цивільних правовідносин, за правовими наслідками, за характером визначеності, за цільовим призначенням. Встановлено юридичне значення запропонованих класифікацій у правозастосуванні.

***

Алфєрова Т.Н. Некоторые вопросы классификации сроков в гражданском праве

Определена и проанализирована дифференциация сроков за основаниями установления, за степенью самостоятельности участников гражданского правоотношения, по правовым результатам, за характером определенности, по целевому назначению. Установлено юридическое значение предложенных классификаций в правоприменении.

***

Alferova T.M. Some Problems of the Classification of Terms in Civil Law

Identify and assess the differentiation of terms for establishing bases, the degree of independence of participants in civil legal relations on legal results, the nature of certainty for their intended purpose. It established the legal significance of the proposed classification in law enforcement.